

ELEKTRON TO'LOV TIZIMINI RIVOJLANTIRISH ORQALI O'ZBEKISTONDA YASHIRIN IQTISODIYOT DOIRASINI KAMAYTIRISH.

Alimov Damirjon Odilovich

*Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti Iqtisodiyot va boshqaruv
fakulteti 3-boshqich bakalavriat talabasi*

E-mail: damirjon.alimov824@gmail.com

Annotatsiya: *Yashirin iqtisodiyot O'zbekistonda iqtisodiy o'sish va me'yoriy hujjatlarga rioya qilish uchun jiddiy qiyinchiliklar tug'diradi. Ushbu muammoni hal qilish uchun norasmiy va hisobot etilmagan iqtisodiy faoliyat ko'lamini qisqartirish bo'yicha strategik tashabbus sifatida elektron to'lov tizimini ishlab chiqish taklif etilmoqda. Elektron to'lov platformalaridan foydalanishni rag'batlantirish orqali O'zbekiston shaffoflik, hisobdorlik va moliyaviy inklyuzivlikni oshirishni maqsad qilgan. Ushbu maqola elektron to'lov tizimiga o'tishning afzalliklari, jumladan, moliyaviy operatsiyalarni kuzatishni yaxshilash, rasmiy moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini oshirish, iqtisodiy o'sish va innovatsiyalarni rag'batlantirishni o'rganadi. Elektron to'lov tizimini muvaffaqiyatli joriy etish uchun bank xizmatlaridan foydalanishning cheklanganligi, past moliyaviy savodxonlik va infratuzilma cheklovlari kabi asosiy muammolarni bartaraf etish zarur.*

Kalit so'zlar: *elektron to'lov tizimlari, yashirin iqtisodiyot, moliya, iqtisodiyot, naqd pul operatsiyalari.*

Аннотация: *Теневая экономика создает серьезные проблемы для экономического роста и соблюдения нормативных требований в Узбекистане. Для решения этой проблемы предлагается разработать систему электронных платежей как стратегическую инициативу по сокращению масштабов неформальной и неучтенной экономической деятельности. Поощряя использование платформ электронных платежей, Узбекистан стремится повысить прозрачность, подотчетность и доступность финансовых услуг. В этой статье рассматриваются преимущества перехода на электронную платежную систему, включая улучшение отслеживания финансовых транзакций, расширение доступа к формальным финансовым услугам, а также стимулирование экономического роста и инноваций. Для успешного внедрения системы электронных платежей необходимо преодолеть такие основные проблемы, как ограниченный доступ к банковским услугам, низкая финансовая грамотность и инфраструктурные ограничения.*

Ключевые слова: *электронные платежные системы, скрытая экономика, финансы, экономика, кассовые операции.*

Abstract: *The shadow economy poses serious challenges to economic growth and regulatory compliance in Uzbekistan. To solve this problem, it is proposed to develop an electronic payment system as a strategic initiative to reduce the scope of informal and*

unreported economic activity. By encouraging the use of electronic payment platforms, Uzbekistan aims to increase transparency, accountability and financial inclusion. This article examines the benefits of moving to an electronic payment system, including improved tracking of financial transactions, increased access to formal financial services, and stimulation of economic growth and innovation. In order to successfully implement the electronic payment system, it is necessary to overcome the main problems such as limited access to banking services, low financial literacy and infrastructure limitations.

Key words: *electronic payment systems, hidden economy, finance, economy, cash transactions.*

Kirish. Elektron to'lov tizimini rivojlantirish orqali O'zbekistonda yashirin iqtisodiyot ko'lamini qisqartirish shaffoflik, hisobdorlik va moliyaviy inklyuzivlikni ta'minlashga qaratilgan muhim tashabbusdir. Hisobot qilinmagan va soliqqa tortilmagan iqtisodiy faoliyat bilan tavsiflangan yashirin iqtisodiyot iqtisodiy o'sish, fiskal barqarorlik va me'yoriy hujjatlarga rioya qilish uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Elektron to'lov tizimiga o'tish va elektron to'lov tizimlaridan foydalanishni rag'batlantirish orqali O'zbekiston yashirin iqtisodiyot bilan bog'liq asosiy muammolarni hal qilishi va yanada samarali va rasmiylashtirilgan moliyaviy ekotizimni rivojlantirishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Elektron to'lov tizimining rivojlanishi yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashda bir qancha afzalliklarni beradi. Elektron tranzaksiyalar raqamli iz qoldiradi, bu esa hokimiyat organlariga moliyaviy faoliyatni kuzatish va monitoring qilish, potentsial soliq to'lashdan bo'yin tovlashni aniqlash va noqonuniy amaliyotlarga qarshi kurashishni osonlashtiradi. Elektron to'lov platformalaridan foydalanishni rag'batlantirish orqali O'zbekiston shaffoflikni oshirishi, naqd pul operatsiyalariga bog'liqligini kamaytirishi va moliyaviy operatsiyalar samaradorligini oshirishi mumkin. Elektron to'lov tizimlarini joriy etish jismoniy shaxslar va korxonalariga rasmiy moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini berish orqali moliyaviy inklyuzivlikka hissa qo'shishi mumkin. Raqamli to'lov platformalari tranzaksiyalarni amalga oshirish, kredit olish va moliyaviy resurslarni boshqarishning qulay va xavfsiz usulini taklif etadi, ayniqsa chekka hududlardagi aholi uchun xizmat ko'rsatilmaydi. O'zbekiston elektron to'lov tizimlarining qamrovini kengaytirish orqali jismoniy shaxslarga rasmiy iqtisodiyotda ishtirok etish, kredit tarixini shakllantirish va moliyaviy xizmatlardan kengroq foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin. Shaffoflik va moliyaviy inklyuzivlikni rag'batlantirishdan tashqari, elektron to'lov tizimining rivojlanishi iqtisodiy o'sish va innovatsiyalarni ham rag'batlantirishi mumkin. Raqamli to'lov platformalari tranzaksiyalarni tezroq va samaraliroq amalga oshirishga yordam beradi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va korxonalariga mijozlar bazasini kengaytirish va yangi bozorlarga chiqish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarni qo'llash va innovatsiyalar madaniyatini oshirish orqali O'zbekiston

tadbirkorlik, ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlovchi dinamik va raqobatbardosh moliyaviy ekotizimni yaratishi mumkin. Elektron to'lov tizimini rivojlantirish orqali yashirin iqtisodiyot ko'lamini muvaffaqiyatli qisqartirish uchun O'zbekiston bank xizmatlaridan foydalanish cheklanganligi, moliyaviy savodxonlikning past darajasi, infratuzilma cheklovlari, xavfsizlik muammolari va o'zgarishlarga qarshilik kabi asosiy muammolarni hal qilishi kerak. Ushbu to'siqlarni yengish uchun maqsadli strategiyalarni amalga oshirish, jumladan, moliyaviy ta'limni oshirish, raqamli infratuzilmani takomillashtirish, kiberxavfsizlik choralari kuchaytirish va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish orqali O'zbekiston yanada shaffof, inklyuziv va barqaror moliyaviy tizimga yo'l ochishi mumkin.[1]

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

O'zbekistonda elektron to'lov tizimining rivojlanishi yashirin iqtisodiyot ko'lamini qisqartirish va moliyaviy shaffoflikni ta'minlash imkonini beradi. O'zbekiston byudjet tashkilotlari tomonidan ko'rsatiladigan davlat xizmatlari uchun elektron to'lovlarni joriy etish orqali naqd puldan foydalanishni kamaytirishni maqsad qilgan bir paytda, elektron to'lovlarga o'tish iqtisodiyotni rasmiylashtirish va noqonuniy moliyaviy faoliyatga chek qo'yish yo'lidagi muhim qadamdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yashirin iqtisodiyot soliq to'lashdan bo'yin tovlash va jismoniy shaxslar va korxonalarining rasmiy moliyaviy tizimdan tashqarida ishlashga tayyorligi bilan chambarchas bog'liq. Elektron to'lov tizimlarini joriy etishni ko'paytirish orqali O'zbekiston o'zining kuzatiladigan soliq bazasini kengaytirishi, soliq qonunchiligiga rioya qilishni kuchaytirishi va yashirin iqtisodiyotga qarshi samarali kurashishi mumkin. Bundan tashqari, tadqiqotlar elektron to'lov tizimlarining tarqalishi va yalpi ichki mahsulotga nisbatan yashirin iqtisodiyotning qisqarishi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlikni ko'rsatdi. Raqamli to'lov yechimlaridan foydalanish ortib borishi bilan norasmiy iqtisodiy faoliyat darajasi pasayish tendentsiyasi kuzatilmoqda, bu O'zbekistonda yanada shaffof va hisobdor moliyaviy muhitga o'tishdan dalolat beradi. Elektron to'lovlarni qo'llash va elektron to'lov tizimini rivojlantirish orqali O'zbekiston nafaqat moliyaviy inklyuzivlik va samaradorlikni oshirishi, balki noqonuniy moliyaviy amaliyotlarning oldini olish bo'yicha me'yoriy-huquqiy bazani ham mustahkamlashi mumkin. O'zbekistonda yashirin iqtisodiyotning geografik taqsimoti iqtisodiyotni rasmiylashtirish va barqaror o'sishni ta'minlash uchun elektron to'lov tizimlaridan foydalanish muhimligini ta'kidlaydi. O'zbekiston elektron to'lov infratuzilmasini rivojlantirish orqali yashirin iqtisodiyot ko'lamini qisqartirish bo'yicha sa'y-harakatlarini davom ettirar ekan, mamlakat iqtisodiy rivojlanish, moliyaviy barqarorlik va uzoq muddatli farovonlik uchun yangi imkoniyatlarni ochishga tayyor. Raqamli to'lovlar quvvatidan foydalangan holda O'zbekiston o'z fuqarolariga foyda keltiradigan shaffofroq, barqaror va gullab-yashnayotgan iqtisodiyotga yo'l ochishi mumkin.[7]

O'zbekistonda elektron to'lovlarga o'tish iqtisodiyot va jamiyatga sezilarli foyda keltiruvchi ko'plab o'ziga xos afzalliklarni taqdim etadi. Elektron to'lovlar moliyaviy shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlab, jismoniy shaxslar va korxonalarining yashirin iqtisodiyot doirasida noqonuniy moliyaviy faoliyat bilan shug'ullanishini qiyinlashtiradi. Tranzaktsiyalarni elektron vositalar orqali rasmiylashtirish orqali O'zbekiston norasmiy iqtisodiy amaliyotlarning tarqalishini kamaytirishi va soliqqa rioya qilishni kuchaytirishi mumkin. Elektron to'lov tizimlari an'anaviy bank hisoblariga ega bo'lmagan jismoniy shaxslar uchun moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkonini beradi. Raqamli tranzaktsiyalarni yoqish orqali, hatto chekka hududlardagilar ham moliyaviy inklyuzivlikni va iqtisodiy imkoniyatlarni kuchaytirib, rasmiy iqtisodiyotda ishtirok etishlari mumkin. Elektron to'lovlar tranzaktsiyalarni soddalashtiradi, iste'molchilar va korxonalar uchun moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan vaqt va kuchlarni kamaytiradi. Ushbu samaradorlik xarajatlarni tejashga, samaradorlikni oshirishga va barcha ishtirokchilar uchun yanada muammosiz to'lov tajribasiga olib kelishi mumkin. Elektron to'lov tizimlari ko'pincha maxfiy moliyaviy ma'lumotlarni himoya qilish va firibgarlik harakatlarining oldini olish uchun mustahkam xavfsizlik choralari ega. Xavfsiz raqamli platformalardan foydalanish orqali O'zbekiston naqd pul tranzaktsiyalari bilan bog'liq xatarlarni yumshata oladi va kiber tahdidlardan himoya qiladi. Elektron to'lovlarni qabul qilish pul muomalasi tezligini oshirish, iste'mol xarajatlarini rag'batlantirish va biznes tranzaktsiyalarini osonlashtirish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin.[2]

Elektron to'lov tizimlarini rivojlantirish moliyaviy shaffoflikni ta'minlash, mas'uliyatni kuchaytirish va norasmiy iqtisodiy faoliyatning tarqalishini kamaytirish orqali O'zbekistonda yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashda hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin. Elektron to'lov tizimlari tranzaktsiyalarning raqamli izini yaratadi, bu esa hokimiyat organlariga moliyaviy faoliyatni kuzatish va kuzatishni osonlashtiradi. Bu kuchaytirilgan kuzatuv shubhali tranzaktsiyalarni aniqlashga, soliq to'lashdan bo'yin tovlashni aniqlashga va yashirin iqtisodiyotga hissa qo'shadigan noqonuniy moliyaviy oqimlarni aniqlashga yordam beradi. Korxonalar va jismoniy shaxslarni elektron vositalar orqali tranzaktsiyalarni amalga oshirishga rag'batlantirish orqali hukumat soliqqa rioya qilishni yaxshilashi va soliq to'lashdan bo'yin tovlashni kamaytirishi mumkin. Elektron to'lov tizimlari daromadlar va xarajatlarning aniq qayd etilishini ta'minlaydi, bu esa jismoniy shaxslarga o'z daromadlari to'g'risida kam hisobot berish yoki soliq to'lashdan qochish sxemalari bilan shug'ullanishni qiyinlashtiradi. Naqd pul operatsiyalari ko'pincha norasmiy iqtisodiy faoliyat va yashirin iqtisodiyot bilan bog'liq. Elektron to'lovlarni rag'batlantirish orqali O'zbekiston naqd pulga bo'lgan qaramlikni kamaytirishi, kuzatish va kuzatish qiyin bo'lgan noqonuniy operatsiyalarni oldini olishi mumkin. Raqamli to'lovlarga o'tish rasmiy sektorga ko'proq iqtisodiy faoliyat olib borishga yordam beradi. Elektron to'lov tizimlari nazorat va me'yoriy hujjatlarga rioya qilishni kuchaytirish uchun moliyaviy monitoring va hisobot mexanizmlari bilan birlashtirilishi mumkin. Elektron tranzaktsiyalarni monitoring

tizimlari bilan bog'lash orqali rasmiylar anomalialarni aniqlashi, pul yuvish faoliyatini aniqlashi va yashirin iqtisodiyot bilan bog'liq moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashni kuchaytirishi mumkin.[5]

Elektron to'lov tizimlari norasmiy iqtisodiyotda faoliyat yurituvchi jismoniy shaxslar va korxonalar uchun rasmiy moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin. Tranzaksiyalarni amalga oshirishning qulay va xavfsiz usulini ta'minlab, elektron to'lov platformalari rasmiy moliyaviy sektorda ishtirok etishni rag'batlantirishi mumkin, bu yashirin iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlaydigan naqd pulga asoslangan operatsiyalarga bog'liqlikni kamaytiradi. Elektron to'lov xizmatlarini yetkazib beruvchilar, moliya institutlari va nazorat qiluvchi organlar o'rtasidagi hamkorlik noqonuniy moliyaviy faoliyatni aniqlash va bartaraf etish uchun axborot va ma'lumotlar almashishni osonlashtirishi mumkin. Moliyaviy institutlarning tajribasi va resurslaridan foydalangan holda O'zbekiston yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish va moliyaviy yaxlitlikni ta'minlash bo'yicha sa'y-harakatlarini kuchaytirishi mumkin. O'zbekistonda elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi va joriy etilishi yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashda, shaffoflik, hisobdorlik va xo'jalik faoliyatini rasmiylashtirishga ko'maklashishda kuchli vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Raqamli texnologiyalardan foydalanish va rag'batlantirish orqali O'zbekiston o'zining moliyaviy ekotizimini yaxshilashi va yanada mustahkam va shaffof iqtisodiyotni yaratishi mumkin.

O'zbekistonda elektron to'lov tizimini amalga oshirish va yashirin iqtisodiyot ko'lamini qisqartirish bir qancha muammolarga duch kelishi mumkin. O'zbekistonda aholining muhim qismi rasmiy bank xizmatlaridan, jumladan, raqamli to'lov platformalaridan foydalanish imkoniyati cheklangan bo'lishi mumkin. Elektron to'lov tizimlaridan keng foydalanishni ta'minlash va moliyaviy inklyuzivlikni rag'batlantirish elektron to'lov operatsiyalarni qo'llashni rag'batlantirish uchun muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Ko'pchilik, ayniqsa qishloq joylarda, raqamli moliyaviy xizmatlar haqida cheklangan bilim va tushunchaga ega bo'lishi mumkin. Moliyaviy savodxonlikni oshirish va elektron to'lov tizimlarining afzalliklari va ulardan foydalanish bo'yicha ta'lim berish elektron to'lov operatsiyalarni qabul qilish va qabul qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.[4]

Elektron to'lov tizimlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ishonchli internet aloqasi va xavfsiz to'lov tarmoqlarini o'z ichiga olgan mustahkam raqamli infratuzilmani rivojlantirish zarur. Infratuzilma muammolarini hal qilish va butun mamlakat bo'ylab texnologik infratuzilma mavjudligini ta'minlash asosiy ustuvor yo'nalish bo'ladi. Kiberxavfsizlik tahdidlari, jumladan, firibgarlik, ma'lumotlarning buzilishi va identifikatorni o'g'irlash elektron to'lov tizimlari uchun jiddiy xavf tug'diradi. Kiberxavfsizlik choralarini kuchaytirish, ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha qat'iy qoidalarni joriy etish va raqamli tranzaksiyalar xavfsizligiga ishonchni mustahkamlash xavfsizlik bilan bog'liq muammolarni yumshatish va elektron to'lovlarni qabul qilishni rag'batlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Naqd pul

operatsiyalari bo'yicha madaniy me'yorlar va imtiyozlar, shuningdek, raqamli to'lov tizimlariga ishonchning yo'qligi elektron to'lov tizimiga o'tishga to'sqinlik qilishi mumkin. O'zgarishlarga qarshilikni bartaraf etish, maxfiylik va xavfsizlik bilan bog'liq muammolarni hal qilish va elektron to'lov platformalariga ishonchni mustahkamlash qabul qilish va ulardan foydalanish uchun muhim bo'ladi. O'zbekistonda yashirin iqtisodiyot chuqur ildiz otgan, turli sohalarda norasmiy iqtisodiy faoliyat keng tarqalgan. Elektron to'lov tizimiga o'tish uchun soliq to'lashdan bo'yin tovlash, korrupsiya va tartibga soluvchi choralarning yo'qligi kabi norasmiy iqtisodiy amaliyotlarning asosiy sabablarini bartaraf etish talab etiladi. Yashirin iqtisodiyot ko'lamini qisqartirishda me'yoriy-huquqiy bazani mustahkamlash, ijro mexanizmlarini takomillashtirish va shaffoflikni rag'batlantirish muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Elektron to'lov tizimlarini boshqarish, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish hamda jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash qoidalariga rioya etilishini ta'minlash uchun keng qamrovli me'yoriy-huquqiy va siyosat bazasini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Normativ-huquqiy hujjatlarni xalqaro standartlarga moslashtirish va davlat idoralari, moliya institutlari va texnologiya provayderlari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish elektron to'lov tizimlari uchun qulay muhit yaratish uchun kalit bo'ladi. Ushbu muammolarni hal qilish davlat organlari, moliya institutlari, texnologiya provayderlari va boshqa manfaatdor tomonlardan elektron to'lov tizimlarini joriy etishga ko'maklashish, moliyaviy inklyuzivlikni oshirish va O'zbekistonda yashirin iqtisodiyotning tarqalishini kamaytirish bo'yicha muvofiqlashtirilgan sa'y-harakatlarini talab qiladi. Ushbu to'siqlarni bartaraf etish va maqsadli strategiyalarni amalga oshirish orqali O'zbekiston yanada shaffof, samarali va inklyuziv moliyaviy ekotizimni barpo etish yo'lida sezilarli yutuqlarga erishishi mumkin.[3]

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda, elektron to'lov tizimining rivojlanishi O'zbekiston uchun yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish, moliyaviy inklyuzivlikni rag'batlantirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun o'zgaruvchan imkoniyatni taqdim etadi. Raqamli texnologiyalarni qo'llash, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va samarali me'yoriy-huquqiy bazani joriy etish orqali O'zbekiston jismoniy shaxslar, biznes va umumiy iqtisodiyotga foyda keltiradigan yanada shaffof, samarali va barqaror moliyaviy ekotizimni yaratishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ахмедов, Б. А. (2020). О развитии навыков интерактивных онлайн-курсов в дистанционных условиях современного общества (модель-программа для преподавателей образовательных учреждений). *Universum: технические науки*, 12 (81), 11-14.

2. Ахмедов, Б. А., Якубов, М. С., & Карпова, О. В. (2020). Геймификация образовательного процесса кластерный подход. *Interconf*, 2(38), 371-378.

3. Yusupov, M., Akhmedov, B. A., & Karpova, O. V. (2020). Numerical Simulation of Nonlinear Vibrations of Discrete Mass with Harmonic Force Perturbation. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, 10 (4), 71-75.

4. Akhmedov, B. A., Xalmetova, M. X., Rahmonova, G. S., Khasanova, S. Kh. (2020). Cluster method for the development of creative thinking of students of higher educational institutions. *Экономика и социум*, 12(79). 5. Akhmedov, B. A., Makhkamova, M. U., Aydarov, E. B., Rizayev, O. B. (2020). Trends in the use of the pedagogical cluster to improve the quality of information technology lessons. *Экономика и социум*, 12(79).

6. Akhmedov, B. A., Majidov, J. M., Narimbetova, Z. A., Kuralov, Yu. A. (2020). Active, interactive and distance forms of the cluster method of learning in development of higher education. *Экономика и социум*, 12(79).

7. Akhmedov, B. A., Eshnazarova, M. Yu., Rustamov, U. R., Xudoyberdiyev, R. F. (2020). Cluster method of using mobile applications in the education process. *Экономика и социум*, 12(79).

8. 2. Adaxonov X. O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirish va aholi daromadini oshirish.

9. World Bank

10. National Statistics of Uzbekistan.